

Ideologierna och samhällsplaneringen

- från modernism till postmodernism och dekonstruktivism

av Katarina Nylund

Katarina Nylund,
NORDPLAN, Stockholm.

Den nordiska samhällsplaneringen är i kris – ett slags vakuum där modernismen inte längre fungerar som samlande, ideologisk kraft. Andra ideologier och föreställningar kämpar om att fylla tomrummet som modernismen efterlämnat. Den viktigaste av dessa är postmodernismen som vill ersätta alla modernismens normer och värderingar. Även dekonstruktivismen kan ses som ett aktivt ifrågasättande av modernismen. – Slaget om samhällsplaneringens samlande doktrin är dock ännu inte avgjort. Stora grupper kämpar för att rädda spillrorna av det moderna projektet. Men risken är stor för att kampen blir nostalgiskt tillbakablickande om den inte kombineras med ett mått av självkritik. – Mitt syfte är att genom analyser av den postmoderna och den dekonstruktivistiska filosofin, kulturen, arkitekturen och samhällsplaneringen befrämja en kritisk självreflexion. Trots att postmodernismen och dekonstruktivismen inte omedelbart kan erbjuda godtagbara alternativ till den modernistiska världsåskådningen, kan större lyhörighet kanske nyansera och vidareutveckla den moderna självförståelsen.

EFTERKRIGSTIDENS NORDISKA samhällsplanering utvecklades i en grundläggande modernistisk anda, där målsättningen var att skapa goda levnadsvillkor för de många genom en effektiv användning av tekniska resurser och mänsklig kunskap. Klassiska honnörsord var rättvisa, jämlikhet och solidaritet med de svaga. När dessa grundmurade värderingar och hållningar alltmer åsidosätts såväl i den praktiska samhällsplaneringen som i den bredare offentliga debatten, sker detta oftast med en hänvisning till den ekonomiska nödvändigheten och kravet om effektiv resursanvändning. En annan kanske lika viktig men mera förbisedd förklaring kan vara, att modernismen inte längre framstår som en självklar samlande politisk doktrin.

Inom samhällsplaneringen riktas nu allt starkare kritik mot CIAM och BAUHAUS, som framstår som bärare av den modernistiska samhällsplaneringstraditionen. Och ofta görs modernismen och funktionalismen ansvariga för sönderfallet och fragmenteringen av vårt efterkrigstida samhälle (se t. ex. *EF's grønbog om bymiljø* 1990:40).

Modernismkritiken inom samhällsplaneringen är dock inte ett isolerat fenomen, utan har sin motsvarighet i den aktuella filosofiska och kulturella debatten. Det som grundläggande ifrågasätts är det modernas föreställning om att människan i kraft av bättre upplysning kan skapa en förnuftsenslig värld. Därmed kan modernismkritiken inte heller analyseras och förstås enbart som en kamp mellan olika politiska

doktriner och hållningar, utan måste sättas in i ett bredare ideologiskt sammanhang.

I den aktuella kritiken av den modernistiska samhällsplaneringen förefaller postmodernister och dekonstruktivister att markera sig starkast. Båda ifrågasätter aktivt modernismen som samhällsplaneringsdoktrin och kännetecknas därutöver av att de, i likhet med modernismen, presenterar en samlad ideologisk världsåskådning. Både postmodernismen och dekonstruktivismen kan alltså återfinnas såväl som filosofisk riktning och som kulturell strömning. Postmodernismen har dessutom pretentioner på att utveckla en självständig politisk doktrin, och även om dekonstruktivisterna hellre dekonstruerar politiken än politiserar dekonstruktivismen, är det mycket som talar för att både postmodernismen och dekonstruktivismen – till skillnad från andra idéer och grundsatser – redan nu genomsyrar alla delar av samhället.

Därför är det också viktigt att få en klarare bild av vilken ideologisk grundhållning postmodernismen och dekonstruktivismen representerar.

Genom en analys av den postmoderna och den dekonstruktivistiska filosofin, kulturen, arkitekturen och samhällsplaneringen påvisar jag att det finns många gemensamma drag som förenar dessa två ideologiska riktningar, men också avgörande skillnader. Gemensamt för dem bägge är att de kritiserar modernismens förenklade kunskapssyn och ifrågasätter hållbarheten i det modernas förnufts- och sanningsbegrepp (jfr schema 1). Såväl postmodernismen som dekonstruktivismen hävdar således att det moderna "viet", metanarrativet och den lineära historieuppfattelsen bygger på en förenklad världsbild som har åstadkommit ett förtryck av oliktkände.

Trots att postmodernismen och dekonstruktivismen har många gemensamma drag önskar jag ändå understryka skillnaden mellan dessa två tankeriktningar. Den väsentligaste är att där postmodernismen kategoriskt avvisar förnuftet, sanningen och möjligheterna till utveckling nöjer sig dekonstruktivismen med att ifråga-

sätta den gängse användningen av dessa begrepp.

Eftersom förnuftskritiken utgör grundvalen för modernism-kritiken såväl inom konsten och kulturen som inom arkitekturen och samhällsplaneringen, inleder jag med en summarisk redogörelse för den postmoderna och dekonstruktivistiska filosofin. Därefter analyserar jag hur förnufts- och rationalitetskritiken avspeglar sig i kulturdebatten, för att slutligen påvisa vilken roll de nya ideologierna spelar i den aktuella utvecklingen inom arkitekturen och samhällsplaneringen.

Mitt syfte är att finna fram till om postmodernismens och dekonstruktivismens frågeställningar kan bidra till att ge en större insikt i modernismens kris, samt om de svar som ges erbjuder ett användbart alternativ till den modernistiska världsåskådningen.

Filosofi

Skillnaderna mellan den postmoderna och den dekonstruktivistiska filosofin kommer klarast till uttryck genom en jämförelse mellan de två inflytelserika franska filosoferna *Jean François Lyotard* och *Jacques Derrida*.

Bägge ifrågasätter det modernas förnufts- och sanningsbegrepp, men där postmodernisten Lyotard avvisar existensen av ett förnuft nöjer sig dekonstruktivisten Derrida med att ifrågasätta den gängse användningen av detta begrepp.

I boken *Viden og det postmoderne samfund* (1982) formulerar Jean François Lyotard några av hörnstenarna i *den postmoderna filosofin*. Boken kan ses som en uppgörelse med hela det modernas kunskapssyn.

Lyotards angrepp riktar sig först och främst mot modernismens stora frihetsberättelser, som han menar har utvecklats i syfte att legitimera den moderna vetenskapen. Även om berättelserna konkurrerar inbördes – kapitalismen talar om frigörelse från fattigdom genom teknoindustriell utveckling, marxismen om frigörelse från alienation och förtryck genom arbetarklassens övertagande av produktionen och upplys-

ningstidens filosofi om frigörelse från okunnighet och trälldom genom kunskap och likhet – så bygger de ändå alla på samma grundidé. Emancipationens idé, som enligt Lyotard är fullt jämförbar med Myten, blott med den skillnaden att människan förväntas uppnå friheten i framtidens rike (Lyotard 1987:33).

Enligt Lyotard har "alla de stora emancipations berättelserna blivit ogiltiga under de senaste 50 åren" (ibid.:37). Historien har underkänt dem. I det postmoderna samhället genomskådar människorna emancipationsberättelserna och känner ingen längtan tillbaka (op. cit. 1982:80). "De stora berättelserna har inte längre någon trovärdighet", och i deras ställe formulerar Lyotard "den stora berättelsen om de stora berättelsernas förfall" (op. cit. 1987:37).

Lyotards egen stora metaberättelse består först och främst i ett avståndstagande från modernismens föreställningar om att förnuftet är den sammanhållande faktor som kan garantera enighet om utvecklingen mot ett rättvist samhälle. Lyotard hävdar således att både idén om ett praktiskt förnuft och idén om ett kritiskt förnuft har överlevt sig själva (op. cit. 1982:63–72).

Den moderna föreställningen om ett praktiskt förnuft förutsätter att vetenskapens uppgift är att berätta om hur verklig-

heten är, medan det vilar på folkets representanter att ta ställning till hur verkligheten bör vara. Lyotard påvisar att dessa förutsättningar i dagens postmoderna postindustriella samhälle inte längre är hållbara. Den gamla devisen "kunskap ger makt" har i det postmoderna samhället ersatts av sin motsats "makt ger kunskap". De som har pengar och inflytande bestämmer såväl över hur verkligheten är, som över hur den bör vara (ibid.:86).

Lyotard avvisar också föreställningen om ett kritiskt förnuft enligt vilken det finns en universell sanning och rättvisa, som man kan upp-

	Modernismkritiken ifrågasätter representativiteten, sanningsbegreppet och förnuftet	
	POSTMODERNISMEN	DEKONSTRUKTIVISMEN
FILOSOFI	<i>förnuftets död</i> <i>sanningens död</i> <i>demokratins död</i> ex. Lyotard	<i>vill öppna språkets fångelse,</i> <i>avvisar det logocentriska</i> <i>förnuftet</i> ex. Derrida
KULTUR	<i>upplöser värde-</i> <i>hierarkier, "any-</i> <i>thing goes"</i> ex. nostalgifilmer	<i>ifrågasätter värde-</i> <i>hierarkier, kritiserar</i> <i>förenklingar</i> ex. David Lynch "Twin Peaks"
ARKITEKTUR	<i>hävdar tvivelaktig över-</i> <i>ensstämmelse mellan</i> <i>betecknaren och det</i> <i>betecknade</i> ex. Leon Krier	<i>ifrågasätter överens-</i> <i>stämmelse mellan</i> <i>betecknaren och det</i> <i>betecknade</i> ex. Peter Eisenmann
PLANERING	konsensus ouppnåelig, image framför funktion, distinktion ex. mainstream	efterlyser nya förnufts- och rationalitetsformer, mångfald ex. miljörörelser, feminister

Schema 1. Postmodernismen och dekonstruktivismen framstår som sammanhängande ideologiska synsätt. Gemensamt för dem bägge är att de ifrågasätter hållbarheten i det modernas förnuft och sanningsbegrepp. Men där postmodernismen kategoriskt avvisar förnuftet, sanningen och möjligheterna till utveckling, nöjer sig dekonstruktivismen med att ifrågasätta den gängse användningen av dessa begrepp.

nå insikt om genom kunskapsteoretisk reflexion. Hela idén om ett universellt förnuft är enligt Lyotard spekulativ. Den förutsätter dels att det finns en inneboende sanning, dels att människorna genom kommunikation kan uppnå enighet om denna sanning (ibid.:74-79). Lyotard tar avstånd från båda dessa förutsättningar och understryker att sanningen alltid är kontextuell.

Kriterierna för sanning fastställs av en grupp människor som knyts samman av ett socialt band. Det som karakteriserar det postmoderna samhället är dock att alla relationer är kortvariga, såväl arbetsrelationer som känslomässiga och familjära relationer. Det sociala nätverket omfattar därför endast mindre, temporära grupper. Dessa grupper uppställer egna regler för sanning, men sanningskriterierna är lokala till sin natur och mellan de olika grupperna finns ingen möjlighet till enighet (ibid.:126).

Lyotard hävdar således, att den postmoderna människan inte längre förmår identifiera sig med överordnade samhälleliga normer och värderingar. Därmed tar han avstånd från den moderna föreställningen om att det finns ett samhälleligt socialt band som antingen är organiskt eller motsättningsfyllt.

Konsekvensen av detta blir att varje försök till konsensus innebär ett förtryck av oliktankande. Och principen för universalitet framstår endast som ett instrument till repression (ibid.:126-127, se också Weber 1990:142).

Efter att Lyotard har avvisat såväl det modernas emancipationsberättelser som dess föreställningar om att förnuftet kan fungera som garant för ett framtida rättvist samhälle, återstår endast ett sanningskriterium: vetenskapens användbarhet eller performativitet. Lyotard förefaller att acceptera denna utveckling eftersom bättre performativitet är en viktig förutsättning för effektivitet och stabilitet (ibid.:99-102).

Lyotards föreställningar om det goda samhället är alltså ett värdeneutralt samhälle, som är befriat från alla normativa värderingar och utslutande bygger på effektivitet.

Enligt Lyotards mening är modernismens dröm om konsensus både föråldrad och suspekt, däremot fasthåller han drömmen om rättvisa. Men Lyotards föreställningar om rättvisa har föga gemensamt med modernismens grundföreställningar. Det Lyotard efterlyser är en "idé om rättvisa som inte är förbunden med idén om konsensus" (ibid.:126). Och det som skall garantera en sådan rättvisa förefaller att vara frånvaron av offentlig inblandning "låt oss spela och låt oss spela ifred" (Lyotard 1982a:131, här från Wellmer 1986:139).

Också *dekonstruktivisterna* delar postmodernisternas ifrågasättande av förnuftet, men de går inte så långt som till ett egentligt avståndstagande från förnuftet. Däremot reser de berättigade frågor om våra förgivtagna meningar. Således hävdar Jacques Derrida att det västerländska tänkandet genom sina binära oppositioner och föreställningar om klara dikotomier mellan sant och falskt, mellan rätt och fel och mellan gott och ont, i stället för att ge oss en större insikt i världen rent faktiskt blockerar vår förståelse av verkligheten. Derrida reser också frågan om det finns en given överensstämmelse mellan betecknaren och det betecknade, dvs. mellan begreppet och världen, eller om denna föreställning blott leder till att vi utestänger de sidor av verkligheten som inte ryms i begreppet. Dvs om våra begreppsbestämningar och kravet om identitet reellt leder till en exklusion av alla skillnader (Derrida 1981, här från Norris 1987:34-35.)

Kultur

Modernismens, postmodernismens och dekonstruktivismens olikartade syn på sanning och representativitet resulterar i stora skillnader i uppfattningen av konstens samhälleliga uppgift. Den grundläggande frågeställningen är vilket konstnärligt uttryck som bäst kan återge verkligheten. De ideologiska motsättningarna framstår således inom konsten och kulturen som en strid om vilket förhållande betecknaren (the signifier, stora S) har till det betecknade (the signified, lilla s).

Ischematisk och förenklad form kan skillnaderna i synsätt framställas på följande sätt.

realism	modernism	dekonstruktivism	postmodernism
S =	S - s	S - s	S

Den moderna konstförståelsen växte fram som en reaktion mot realismens förenklade syn på förhållandet mellan betecknaren och det betecknade. Det man opponerade mot var föreställningen om att det var möjligt att sätta likhets-tecken mellan det konstnärliga uttrycket och verkligheten. Där realismens konstideal var att avbilda verkligheten med största möjliga precision, underströk modernisterna betydelsen av att förtolka och förmedla en uppfattning om verkligheten. Tonvikten i det konstnärliga uttrycket försköts alltså med modernismen från det avbildande (mimesis) till det skapande (poiesis).

Den moderna konsten ansågs ha såväl en kritisk som en försonande uppgift. Genom att synliggöra allvarliga missförhållanden i samhället skulle den förmedla en insikt om våra mänskliga livsvillkor. Men den skulle också vara visionär och peka på möjligheterna till förändring.

Eftersom verkligheten ansågs given, lades huvudvikten på att förfina och fördjupa det konstnärliga uttrycket för att därigenom infånga allt fler facetter av en mångtydbar verklighet.

Dekonstruktivismen fasthåller modernisternas insikt, att det inte existerar en omedelbar överensstämmelse mellan betecknaren och det betecknade. Men där modernisterna försöker förfina och fördjupa det konstnärliga uttrycket (betecknaren) för att därigenom ge en klarare bild av verkligheten, ifrågasätter dekonstruktivisterna själva verklighetens beskaffenhet (det betecknade) (Lash 1990:13). Modernismens starka fokusering på konstens innehåll och på estetikens kritiska och försonande uppgift anses reducera verkligheten till det som förnuftet kan infånga. Men verkligheten är enligt dekonstruktivisterna långt mera nyanserad än ordet, varför den ensidiga betoningen av det kognitiva leder till att det omedelbara och sensoriska under-

känns. Därmed hävdar dekonstruktivisterna att modernisternas försök att förfina det konstnärliga uttrycket motverkar sin avsikt, och rent faktiskt medverkar till att blockera för en större insikt i verkligheten i all dens komplexitet (ibid. 172–192).

Dekonstruktivisternas försök att återge det sensuella, kroppsliga och omedelbara ett egenvärde, har resulterat i att de ofta beskylls för att övergå från etik till estetik och från innehåll till form och ytmässighet (se t. ex. Jameson 1986). Men detta kan också tolkas som ett uttryck för en önskan om att upphäva modernismens karakteristiska distinktion mellan mass- och finkultur.

Modernismens stora dilemma var att den samtidigt som den hade visioner om att förändra världen, var mycket abstrakt och avantgardistisk och därför låg utanför den konkreta vardagsverkligheten. Eftersom konsten var abstrakt och ideal var det endast möjligt att tillägna sig den genom bildning. Därmed blev den också otillgänglig för de breda befolkningsgrupperna (Larsen och Thyssen 1981:221–232). Dekonstruktivisternas huvudfrågeställning kan därför sägas vara: vems verklighet är det som representeras genom den moderna konsten? vilket är det "vi" som talar på vägnar av de andra? och vem har befulmäktigat avantgardet och finkulturen att förtolka verkligheten?

Enligt dekonstruktivisterna är konstens uppgift inte att visa världen sådan som "vi" önskar att den skulle vara, utan sådan som den verkligen är: mångfacetterad, fragmentarisk och kaotisk (Huysen 1984).

Dekonstruktivisternas medvetna sammanblandning av element från olika historiska epoker kan därför ses som en kritik av den lineära historieuppfattningen. Fragmentet betonas på bekostnad av en förenklad och förljugen helhetsbild! Och när dekonstruktivisterna lånar element från populärkulturen – t. ex. välkända symboler från reklamaffischer och serietidningar, som återanvänds och sätts in i ett nytt sammanhang – kan också detta ses som ett försök att upphäva gränserna mellan mass- och finkulturen.

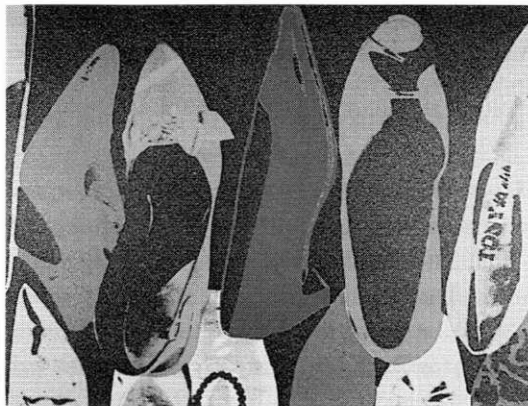

Van Gogh

Genom en jämförande analys av två välkända konstverk, van Goghs Bondeskor och Andy Warhols Diamond Dust Shoes, illustrerar litteraturvetaren Fredric Jameson på ett tankeväckande sätt skillnaderna mellan modernismens och postmodernismens konstsyn. Van Goghs målning kan tolkas som en skildring av lantarbetarnas hårda liv, men rymmer samtidigt i färgval och framställning en utopi om att verkligheten kunde vara annorlunda. Målningen öppnar för eftertanke och reflexion över allmänmänniska villkår som räcker ut över den platsbestämda realiteten. I motsättning härtill refererar Warhols bild inte till någonting utanför sig själv, blott till förvand-

Postmodernismen slutligen går ett steg längre än både modernister och dekonstruktivister och förefaller att helt upphäva distinktionen mellan det betecknade och betecknaren. Eftersom postmodernisterna avvisar alla universella sanningar gör de inga anspråk på att konsten skall förmedla och förtolka vår verklighet. I själva verket framstår konsten som en del av vår verklighet, lika verklig som verkligheten själv. Därmed blir det paradoxalt nog möjligt *både* att hävda evigt giltiga konstnärliga värden som inte har någon motsvarighet i vår nutida verklighet och alltså ingen representativitet (jfr Kriers klassicism) och att hävda en total värdenihilism, anything goes.

När det inte längre finns någon användbar måttstock för vad som är sant eller falskt, ont eller gott, vackert eller fult blir det marknadens utbud och efterfrågan som får avgöra vad det är som är konst. Det som kan säljas är bra. På 1980-

Andy Warhol

lingen av objekt till varor. *Diamond Dust Shoes* kan därmed illustrera framväxten av ett nytt slags yt-mässighet och den frånvaro av djup som är ett karakteristiskt drag hos postmodernismen. Bilden har inga pretentioner om att tala till oss, utan framstår endast som ett naturligt objekt, på förhand degraderat och besmittat av sin delaktighet i glättade reklambilder. "Det är inte längre frågan om ett innehåll, utan om en mer fundamental mutation både inom själva objektvärlden – som nu har blivit en uppsättning texter eller efterbildningar (simulacra) – och i subjektets disposition" (Jameson 1986:268–272).

talet ses därför en tendens till att konsten alltmer införlivas med den allmänna varuproduktionen. Investeringar i konst blir lika vanligt som investeringar i aktier eller fastigheter (Jameson 1986: 282, Harvey 1989:298).

Man kan kanske uttrycka det så, att konsten och kulturen med postmodernismen återigen blir en integrerad del av det övriga samhället. Därigenom mister konsten något av sin kritiska funktion. Men konstens starka integration i det politiska och ekonomiska livet innebär samtidigt att kulturen tilldelas allt större betydelse och får en allt viktigare samhällspolitisk uppgift.

När postmodernismen i likhet med dekonstruktivismen lånar element från masskulturen, är syftet inte primärt att spränga gränserna mellan olika konstnärliga genrer. Intentionen är snarare att åstadkomma en dubbelkodning, där mängden kan känna igen sig i den ena uppsättningen texter, medan den andra talar till de pro-

Den dekonstruktivistiska konsten är långt mera undanglidande och svårfångad, vilket Mark Kostabis "antikonskt" är ett illustrativt exempel på. Genom att låta arbetslösa ungdomar massproducera målningar som först uppnår ett marknadsvärde efter att Kostabi personligen har signerat dem, reser han en diskussion om konstens äkthet. Kostabi riktar således en allvarlig kritik mot 1980-talets konstuppfattning och

konstspekulation. Hans talentfulla och aggressiva marknadsföring har gett resultat; priserna på Kostabimålningar har skjutit i höjden och hans "konst" finns nu representerad på exklusiva konstmuseer som t. ex. Guggenheim. Paradoxen är att Kostabis genomslagskraft samtidigt riskerar att göra honom till en del av det kritiserade etablissemanget: kritiken inkorporeras och blir i samma ögonblick tandlös!

fessionella. Denna hållning har, speciellt inom arkitekturen, kritiserats och anklagats för att leda till elitism. Också faran med en införstådd ironi som endast kan förstås av de på förhand invigda har påtalats (se t. ex. Kolb 1990).

Där dekonstruktivisterna lånar element från olika historiska epoker för att ifrågasätta och dekonstruera vår lineära historieförståelse, serverar postmodernisterna ofta helhetliga men godtyckligt sammansatta historieberättelser. Ofta förmedlas stereotypa bilder av främmande kulturer och historiska epoker. Det förflutna presenteras som ett antal lösrivna bilder som slumpartat avlöser varandra. Budskapet tycks vara att en var historia kan vara lika god som en annan. Men som Fredric Jameson har påpekat, kan konsekvensen av denna postmoderna berättarteknik på längre sikt bli att vi får ett historielöst samhälle. Och om vi berövas insikten om vår bakgrund mister vi också möjligheten att bygga en ny framtid (Jameson 1986:282).

Såväl dekonstruktivister som postmodernister kritiserar alltså modernisternas förenklade konstsyn. Men de väljer olika medel och har olika syften med sin kritik. Medan postmodernisterna således förkastar värdehierarkierna och hävdar att anything goes, förefaller dekonstruktivisterna i högre utsträckning att ifrågasätta och dekonstruera vår uppfattning av värdehierarkierna.

Arkitektur

Skillnaden mellan postmodernismen och dekonstruktivismen är kanske mest tydlig inom arkitekturen. Här benämns postmodernisterna ofta som *neorationalister*, eftersom de kritiklöst åberopar sig historiska värden som oförmedlat söks överförda till dagens moderna samhälle. *Dekonstruktivisterna* däremot, dekonstruerar våra traditionsbundna föreställningar om hur världen hänger samman. Genom att sammanfoga olika byggnadselement på ett nytt sätt försöker man skapa en ironisk distans till det förgivettagna. Intentionen är att åstadkomma en aha-upplevelse som kan leda till en om-

prövning av verkligheten (Albertsen 1988:341, Foster 1984:73).

Neorationalisternas främsta förespråkare är bröderna Krier. De försöker återskapa den klassiska stadens kvaliteter och har också kallats postmodernismens urbanister. I stället för att som under modernismen bygga upp staden ifrån bostaden och ut, önskar neorationalisterna styrka den urbana kontexten genom en överordnad hierarkisk struktur. Man efterlyser en funktionsintegrerad stad med många centrala och lokala samlingsplatser.

Också *Aldo Rossi* tillhör den neorationalistiska skolan. Han understryker behovet för monumentet som en sammanhållande faktor i en annars kaotisk stad. Monumentet bör utformas så att det skapar referenser till det kollektivt omedvetna och därmed till vårt kollektiva minne. Genom monumentet kan staden skapa en syntes av de många individuella strävandena och den kollektiva livsformen (Skousböll 1988: 179–181, Sörensen 1988:196–197, Albertsen 1988: 357).

Dekonstruktivisterna har sin främsta förespråkare i *Peter Eisenmann*. Också dekonstruktivisterna använder sig av historiska former, men följer inga stränga historiska regler för stadens uppbyggnad. Dekonstruktivisterna återanvänder historiska element och sammanfogar dem på ett nytt sätt – dekonstruerar dem i förhållande till tidigare betydelser. Därigenom ifrågasätter de vår traditionella tankegång och försöker skapa grogrund för ny kreativitet. Det som grundläggande ifrågasätts är representativiteten. Finns det överhuvudtaget något samband mellan betecknaren och det betecknade? Eller är det snarare så att betecknaren blockerar en djupare förståelse av verkligheten (Foster 1984:73)?

Såväl dekonstruktivister som neorationalister opponerar mot modernismens starka maskinmetafor och mot föreställningen om att de teknologiska landvinningarna skulle leda till ständiga mänskliga framsteg (Huysen 1984: 14). I motsättning till modernisterna som såg

den universella moderna människan – eller den statistiska genomsnittsindividen – som planeringens objekt, önskar postmodernister och dekonstruktivister att staden skall uppstå som ett svar på och bereda plats för de många människornas olikartade behov. I stället för rationalisering och standardisering krävs detaljrikedom och variation (Jencks 1987:24–25).

En i mitt tycke positiv konsekvens av den postmoderna arkitekturdebatten är att stadsmässigheten igen har kommit i fokus. Bröderna Kriers massiva försvar för den klassiska staden har gjort sitt till att öka intresset för att bevara den rest av de gamla stadskärnorna som ännu återstod efter 1960-talets ofta skoningslösa förnyelseprojekt. Men restaureringen av stadskärnorna har varit kostsam och dess bakside är gentrifieringen. Arbetarklassen har bytts ut mot den nya medelklassen och kvarterskrogen mot den exklusiva lunchrestaurangen.

Positivt är också att postmodernismens starka fokusering på form och design har lett till att stadsplaneringens viktiga estetiska funktion har uppmärksamats. Men samtidigt har stadsplaneringens sociala funktion nedtonats. Individuellt utformade bostäder kan bara efterfrågas av en begränsad kundkrets. Därför har den postmoderna arkitekturen först och främst använts till att utforma bostäder för den nya medelklassen. Enskilda undantag finns, t. ex. Bofills franska projekt för socialt bostadsbyggeri, som har sin svenska motsvarighet på Södra station i Stockholm. Dessa projekt har kritiserats, men visar samtidigt att massproduktion med den nyaste teknologin inte behöver att vara standardiserad och enförmig. Som huvudregel har dock bostadsbyggandet med postmodernismen övergått från att producera bostäder för de många till att designa hem för de välbeställda.

Huvudparten av den postmoderna arkitekturen återfinns emellertid i de kommersiella fastigheterna. En bidragande orsak kan vara att initiativet för planering och byggande under 1980-talet alltmer har övergått från det offentliga till det privata. Därmed har bostadsbyggandet kommit att ge vika för det mer räntabla kontorsbyg-

gandet. Men när postmodernismens idéer om platsbildningar, urbanitet, variation och detaljrikedom skall omsättas till en ny kontext får de en helt annan innebörd. I stället för 1800-talets rika och pulserande offentliga liv får vi en kommersialisering och privatisering av det offentliga rummet. Platserna, fontänerna, kolonnerna och de gröna oaserna finns där, men ligger i köpcentranas och kontorshusenans mitt, och kan endast användas av en utvald kundkrets inom öppethållningstiderna. Stadsmässigheten har förflyttats till ett slutet rum. För icke behöriga återstår endast de innehållstömnda gatorna som alltmer reduceras till trafikleder för person- och varutransport (se t. ex. Sundman 1990).

En av förklaringarna till att den postmoderna arkitekturen, som till en början hade en kritisk potential, snabbt övergick till att understödja och avspejla maktbalansen i det rådande samhället, kan sökas i att arkitekturen är starkt beroende av en finansiär för att kunna realiseras.

Huvudintrycket är därför, att den mogna postmodernismen har övergett en var form för ideologisk diskussion för att uteslutande ägna sig åt stil och design.

För dekonstruktivisterna står den ideologiska diskussionen fortfarande i centrum. Men i den dekonstruktivistiska tappningen handlar ideologikritiken mera om tecknets och representativitetens kris än om samhällets sociala och ekonomiska organisering. Man kan därför hävda att arkitekturen med dekonstruktivismen har övergått till ren konst. Svaren på stadsplaneringens många fysisk-funktionella och sociala problem kan därför knappast heller finnas här.

Min redogörelse för postmodernismen och dekonstruktivismen inom filosofin, konsten och kulturen visar att dessa reser viktiga frågeställningar som allvarligt utmanar modernismens självförståelse. Och även om postmodernismen och dekonstruktivismen inte ersätter modernismen – dessa ideologiska riktningar fortsätter att existera sida vid sida – så är det ändå mycket som talar för att modernismkritiken vinner allt starkare gehör. Speciellt i städerna bland de intellektuella och bland de unga.

Därför tror jag också att det finns all anledning att vara lyhörd gentemot de formulerade frågeställningarna. Har modernismen i alltför stor utsträckning betonat det kognitiva på bekostnad av det estetiska? Och är priset för modernismens starka tillit till det rationella förnuftet ett förtryck av såväl den egna inre naturen som den yttre naturen? I modernismen finns en tendens till självtillräcklighet och förenkling. Ofta betonas likhet på bekostnad av skillnader, och i sin mest extrema form förefaller modernismen mera att lita på kvasivetenskapliga föreställningar om genomsnittsindividens behov än att stimulera till en ideologisk offentlig debatt om det goda livet. Tonvikten läggs oftare på människans behov än på de många olikartade människornas. Men alla dessa kritikpunkter har från tid till annan formulerats inom själva modernismen. Och jag tror att t. ex. 1970-talets betoning av medborgardeltagande i den offentliga planeringen kan ses som ett uttryck för systemets självkritik och behovet av självreglering.

Det som skiljer den postmoderna kritiken av modernismen från det modernas egen självkritik är alltså inte så mycket frågeställningarna som de svar som ges. Där modernismen fasthöll ett emancipatoriskt syfte och föreställningen om att det var möjligt att i framtiden etablera ett förnuftsensligt rättvist samhälle, förkastar *postmodernismen* alla sådana föreställningar. I besvikelse över att det moderna inte har förmått att infria de många förväntningarna, väljer man den lättaste lösningen: att helt enkelt förkasta modernismens alla värderingar och normer.

Risken är uppenbar för att det postmoderna alternativet kan leda till socialdarwinism i sin mest extrema form. Konflikter kan iakttas och analyseras men direkt inblandning måste under alla omständigheter undvikas eftersom en sådan kan innebära förtryck av oliktankande (Weber 1990:147). Envar är sig själv närmast och när alla värdehierarkier upplöses, består kampen i att hävda den egna gruppens intressen.

Däremot rymmer enligt min mening *dekonstruktivismen* en kritisk, oppositionell potential. Kanske kan en starkare lyhördhet inför de de-

konstruktivistiska frågeställningarna vidga förståelsen för samhällsplaneringens aktuella problem och medverka till att skapa nya och bättre alternativ.

För närvarande förefaller det dock att vara postmodernismen som vinner starkast gehör. En av orsakerna kan vara att postmodernismen i motsats till dekonstruktivismen inte bara nöjer sig med att uppmärksamma modernismens problem utan också erbjuder färdiga lösningar i form av nya doktriner. Därmed blir postmodernismen också mera operationell än dekonstruktivismen, vilket måste anses vara av stor betydelse inte minst för samhällsplaneringen.

Klara paralleller finns således mellan dagens dominerande samhällsplaneringsdoktriner och postmodernismen. Ett bra exempel härpå är EG's grönbok om stadsmiljö där den största inspirationskällan förefaller vara Leon Kriers neorationalistiska stadsbyggnadsteorier (Kommissionen for de europeiske fællesskaber 1990, Krier 1989).

Men också i den aktuella nordiska samhällsplaneringsdebatten återfinns många av postmodernismens huvudargument. T. ex. kan argumentet för att överge medborgarinflytande till fördel för förhandlingsplanering legitimeras med postmodernismens postulat om att konsensus under alla omständigheter är ouppnåeligt. Motståndet mot den långsiktiga fysisk-funktionella helhetsplaneringen underbyggs ideologiskt med postmodernismens ifrågasättande av rationaliteten. Och när det anses nödvändigt att förbättra stadens image genom internationellt erkänd monomental arkitektur, för att därigenom säkra staden en plats på världskartan – i stället för att som tidigare lita på att demokratiska reformer, goda livsvillkor för de många och rent vatten kan medverka till att skapa ett genuint intresse för staden – tror jag att en del av förklaringen kan finnas i den postmoderna satsningen på det sensoriska framför det kognitiva.

Mitt huvudintryck är att postmodernismen inom filosofin, kulturen, arkitekturen och sam-

hållsplaneringen skapar flera problem än den löser. Däremot förefaller det som om en större lyhördhet inför de dekonstruktivistiska tankegångarna kan bidra till att nyansera och vidareutveckla den moderna självförståelsen. Enligt min mening består uppgiften således snarare i att fullborda än att förkasta det moderna projektet.

Projektet kräver dock förnyat ställningstagande till centrala frågeställningar om förhållandet mellan universalitet och partikularitet, legalitet och moralitet samt likhet och differens. Lösningen ligger knappast i en ensidig betoning av den ena sidan av begreppsparet. Kravet om mångfald medför inga garantier för att alla medborgare säkras lika rätt att utveckla sin särart. Redan nu finns många exempel på länder där mångfalden av livsformer först och främst är ett tecken på ekonomisk olikhet och nöd. Det parti-

kulära existerar endast i kraft av sin motsats, det universella. Därför måste kravet om accept av olik tänkande förenas med ett krav om universella mänskliga rättigheter.

Den svåra ekvationen förefaller fortfarande att vara hur man på en gång säkerställer institutionaliserad gemenskap och frihet till självförklarande. Och därmed har vi ännu inte funnit lösningen på den svåra uppgift som modernismen ställde sig:

Modernity was about increasing the volume of human autonomy, but not autonomy, which for the absence of solidarity, results in loneliness; and about increasing the intensity of human solidarity, but not solidarity which, for the absence of autonomy, results in oppression. (Bauman 1988:231).

Katarina Nylund är sociolog och anställd som vikarierande högskolelektor på Nordiska institutet för samhällsplanering i Stockholm.

Litteratur

- Albertsen, N. (1988): "Postmodernism, postfordism and critical social theory". *Society and Space* 6:3 p. 339–365.
- Bauman, Z. (1988): "Is there a Postmodern Sociology?" *Theory, Culture and Society* vol. 5 p. 217–237.
- Derrida, J. (1981): *Dissemination*. Athlone Press, London.
- Foster, H. (1984): "(Post) Modern Polemics". *New German Critique* 33 p. 67–78.
- Harvey, D. (1989): *The Condition of Postmodernity*. Basil Blackwell, Oxford.
- Huysen, A. (1984): "Mapping the Postmodern". *New German Critique* 33 p. 5–52.
- Jencks, C. (1987): *The language of post-modern architecture*. Academy Editions, London.
- Jameson, F. (1986): "Postmodernismen eller senkapitalismens kulturella logik". ILöfgren och Molander (red.), *Postmoderna tider*. Norstedts. p. 260–324.
- Kolb, D. (1990): "Postmodern Sophistications". *Architectural Design* vol. 60, 9–10, p. 13–19.
- Kommissionen for de europeiske fællesskaber. (1990): *Grøn bog om Bymiljø*.
- Krier, L. (1989): "Houses, places and cities". *Architectural Design* 54, 7/8.
- Larsen, M. & Thyssen, O. (1981): *Den frie tanke – en grundbog i filosofi*. Gyldendals Bogklub, København.
- Lash, S. (1990): *Sociology of Postmodernism*. Routledge, London.
- Liotard, J–F. (1982): *Viden og det postmoderne samfund*. Sjakalen, Århus.
- Liotard, J–F. (1982 a): "Samtal mellan J–F Liotard och J–PDupost", i: *Das Postmoderne Wissen*, Bremen.

- Lyotard, J-F. (1987): *Det postmoderne forklaret for børn*. Akademisk Forlag, København.
- Norris, C. (1987): *Derrida*. Fontana Paperbacks, London.
- Skousböll, K. (1988): "Om «ismer». 70'ernes og 80'ernes hovedstrømninger og «profeter» inden for arkitektur og bygning. *Byplan* 5-6 p. 178-187.
- Sundman, M. (1990): "Vad med det offentliga stadsrummet?" I Kaul (red.), *Fysisk planlegging i forvandling*. Nordplan, Stockholm.
- Sørensen, P. A. (1988): "Barnet, badevandet og byplanlægningen". *Byplan* 5-6 p. 196-197.
- Weber, A. (1990): "Lyotards Combative Theory of Discourse". *Telos* 83. p. 141-150.
- Wellmer, A. (1986): "Dialektiken mellan det moderna och det postmoderna". I Löfgren & Molander (red.), *Postmoderna tider*. Norstedts, p. 133-172.